

MARGONAUTÁK

Írások Margócsy István 60. születésnapjára

Szerkesztők

Csörsz Rumen István, Hegedüs Béla, Vaderna Gábor (I. rész)

Ambrus Judit, Bárány Tibor (II. rész)

Munkatárs: Teslár Ákos (II. rész)

rec.iti

Budapest • 2009

[<http://rec.iti.mta.hu/rec.iti>]

DÉKEI KRISZTA

PETŐFI,
a köztéri emlékszobor¹

„Köszönöm, köszönöm!”²

Ha van anakronisztikus képzőművészeti műfaj, akkor a köztéri szobrászat többszö-
rösen is az. Elég csak végigtekintenünk a kortárs héroszok temetőjén, a Nemzeti
Színház előtt kiállított Színész Pantheon giccsparádéján, hogy érzékeljük: ha van is
kortárs igény a kivételes és kiemelkedő személyiségek megörökítésére (bár gyanít-
hatóan inkább felülről megrendelt alkotásokról beszélhetünk), maga a szobrászati
nyelv idejétmúlt, korszerűtlen maradt. Ez még akkor is így van, ha a felkért művészek
munkái modernnek és emberközelinek, esetleg meghökkentőnek tűnnek – miközben
bántóan sematikusak, hatásvadászok és hazugok.³ A kérdés az, hogy van-e bármilyen
jogosultsága a 20. század végén, 21. század elején az emlékmű fogalmának – amely
Magyarországon amúgy is csupán a 19. században honosodott meg –, pontosabban
létezhetnek-e mai, kompetens válaszok például az évtizedeken át fel- és kihasznált
forradalmi „szentünk”, szegény Sándorunk esetében.

**PETŐFI,
a tornász, avagy „lelkem meghalt, de testem élve maradt”⁴**

Ha Vahot Imre korát megelőzve komoly marketingmunkával felépítette a sztár-
Petőfit, s így módon megteremtette a (későbbekben ugyan elvetett) nép-nemzeti,
búsongó, pipázó, szűrben feszítő ősz-zeni alakját – miért ne lehetne ma is elkép-
zelhető egy atipikus Petőfi-képen alapuló figurális emlékmű? A budapesti főszobor⁵

¹ Jelen írás egy később (talán) megírandó tanulmány erősen szubjektív vázlata, amely egyben
azzal az igénnyel is készült, hogy – mintegy tudományosságát bizonyítva – a lábjegyzetek
n száma megközelítse a főszöveg terjedelmét.

² Petőfi Sándor: *A hóhér kötele*. Pátria Könyvek, 1988. 7. [a továbbiakban HK]

³ Különösen „jól sikerült” Sinkovits Imre szobra, ahol a színész Mózesként egy kőtáblával
hadonászik (Marton László, 2002), láthatjuk Tímár Józsefet hatalmas bőröndökkel az
ügynök szerepében, Bessenyeit mint Bánk Bánt (Párkányi Raab Péter, 2008), de hasonlóan
elrettető az egymásra nevető Hofi Géza és a halál a Nagymező utcában (Stremeny Géza,
2004).

⁴ HK 59.

⁵ Izsó Mikós – Huszár Adolf, 1871–72.

hatására a nemzet vizuális memóriájába égő kompozíció, a statikusan pózoló költő deheroizálására már a hetvenes-nyolcvanas években történetek kísérletek – sajnos kevés sikerrel. Elszaporodtak a sportos Petőfik:

magas-tartás [Hódmezővásárhely, Kamotsay István, 1983.],

terpeszállás [Baja, Fritz János, 1984.],

futás denevérjelmezben [Balassagyarmat, Borbás Tibor, 1977.],

törzsdöntés, esetleg vakarózdás [Csíkszereda, Szobotka András, 1973.].

Kimeríthetetlen lehetőség rejtőzik abban a tényben, hogy nehéz olyan rónát, vadregényes bérce, tanyát, falut vagy várost találni, ahol *nem* fordult meg Petőfi. A beregszászi Petőfi-szobor⁶ például háta mögött egy modern kori étteremmel (s ily módon a kulináris örömet megvetve) a város római katolikus temploma felé fordul, s „abban a pózban ábrázolja a költőt, ahogyan 1847. július 13-án délután karját előre nyújtva elgyönyörködött a gótikus stílusú római katolikus templomban, amelyről külön is megemlékezett Szatmáron írt XIV. úti levelében”.⁷ A mézesheteit Koltón töltő Petőfi – „mintha éolhárfa pengett volna keblemben”⁸ – természetesen nem jelenhet meg egyedül: Szendrey Júlia azonban oly tartózkodón és mereven borul a semmibe (vagy a jövőbe? a téli világba?) meredő férfi kebelére, mint egy marionett-figura.

[Pogány Gábor Benő, 1998.]

„Holt láva szívem körül”⁹ – mondhatnánk a költővel –, mindenestre különös, a sablonos szerelmes-pár ikonográfiát (csók, öröm, boldogság) felülíró szoborról van szó, amely valójában nem más, mint a *Szeptember végén* zanzásított, egyetlen pillanatba sűrített vizualizációja. Újító megoldás lehet, ha a szobor nem nemes anyagból készül – „fatuskó vagy kődarab”¹⁰ –, mintegy visszacsatlódva a népi gyökerekhez. A mélykúti Petőfi szó szerint úgy jelenik meg, mint egy kivágott fatörzs új hajtása, s még ha eltekintünk is attól a tényről, hogy a népi fafaragásban nincs valódi hagyománya a nagy méretű, figurális ábrázolásnak, több mint furcsa a szakrális hatást keltő, kereszt alakú kardmarkolat. „Őrült gondolat gyűjtá meg agyvelőmet”¹¹ – lehet, hogy szabadságharcunk valójában egy kereszties háború volt?

⁶ Körösenyi Tamás, 1991.

⁷ „Beregszász közönséges mezőváros, van benne gót templom. . .”.

⁸ HK 56.

⁹ HK 47.

¹⁰ HK 104.

¹¹ HK 57.

PETŐFI, az elcsatolt részek védőszentje

Ha már geopolitikai okokból nem feltétlenül szerencsés Szent István-szobrokkal telehinteni a Trianonban elszakított területeket (ahol szerencsére nem futunk bele minden településen egy-egy dermesztő Árpádba, kopjafába, székely kapuba, hármashalomba), egyszerűbbnek tűnik Petőfi, a költő védőszárnya alá helyezni Erdélyt, a Vajdaságot, a Felvidéket és Bácskát. Az érzékeny szomszéd népek azonban hajlamosak Petőfire mint a szabadságharc egyik kiemelkedő alakjára tekinteni, amely szabadságharc során bizony tótok, oláhok, szerbek, horvátok egyformán elnyomottak és jogfosztottak maradtak; nincs is azon mit csodálkozni, hogy időről-időre „meggyalázzák” a lánglelkű zseni büsztjeit és szobrait. Ezekben az esetekben egy másik ország közterébe (s György Péterül szólva: politikai diskurzusába) beemelt jelképről (itt a magyarok harcos védőszentjéről) beszélhetünk – álságosnak tűnik a reakción csodálkozni. 1989 után Petőfi-szobrot avattak többek között Szovátán,¹² Fehéregyházán és Marosvásárhelyen,¹³ Rimaszombaton,¹⁴ a vajdasági Kupuszinán,¹⁵

[2006.]

¹² Bocskai Vince, 1992.

¹³ Hunyadi László, 1999 és 2000.

¹⁴ 2004.

¹⁵ Petőfi kísértetiesen emlékeztet Badár Sándorra.

valamint Szatmárnémetiben.

[2009.]

Sajátos ellenpélda minderre az „anyaországi” Göd város esete, ahol 2009 májusában elbontották a Petőfi-szobrot,¹⁶ hogy helyébe Országzászlót emeljenek. (A két Kínában található mellszobor¹⁷ nem nagyhatalmi ambíciókat sejtet, a művek valójában Petőfi kínai fordítójának – s nyilván jó kapcsolati tőkéjének – köszönhetőek.)

PETŐFI, a táncoló törpe, az integető forradalmár és a diák

Mielőtt hevenyészetten utalnánk a Petőfi-szobrok általános típusaira, tegyünk egy kis anekdotikus kitérőt Honoré de Balzac híres képmásához, Rodin szobrához. Balzac nem sovány fiatalemberként, hanem súlyosan felpuffedt, dagadt emberként végezte életét, s amikor halála után harminc évvel a mára már jóformán ismeretlen nevű írókból összeálló Írók Társasága úgy döntött, hogy a nagy írónak méltó emlékművet kell állítani, két, általuk nagyszerűnek tartott szobortervet támogattak: 1. Balzac íróasztala fölé hajolva elmélyülten gondolkozik („az író”); 2. Balzac, mint térdelő szfinx („az isten”). Végül – az Írók Társaságában véletlenül vezetőségi taggá avanzsált Zola manőverezéseinek köszönhetően – Rodin kapta meg a megbízást. Tizennégy évvel

¹⁶ Sziklai Gyula helyi lakos alkotása, 1968.

¹⁷ Az első Medgyessi Péter, a másodikat (Szabó Gábor alkotását) 2007 szeptemberében Gyurcsány Ferenc avatta fel.

később, 1894-ben, alapos kutatómunka¹⁸ után megszületik a szobor: Balzac meztelenül, összefont karokkal, szétvetett lábakkal áll, nagy hasa alól, ágyékától a talapzatig vízesésszerű lepel omlik alá.¹⁹ Az elképedt megbízók nyomására Rodin művészi engedményre kényszerül, s a négy évvel később kiállított szobortervre már rákerül Balzac jellegzetes viselete, a földig érő kámzsa.²⁰

Petőfi kultikus képmásai sajnos sosem voltak ennyire modernek – bár tagadhatatlan, hogy néha szándékuktól függetlenül igen viccesek is tudnak lenni. Az archetípus a már említett, alapjaiban Izsó Miklós elképzeléseit követő²¹ pesti Petőfi szobor, amely egy jól öltözött, szélfúttá hajú, impozáns és érett, inkább harmincas-negyvenes éveiben járó férfit mutat – „tíz év alatt mennyire megvénültem én”²² –, aki bal kezében irattekercset tart (a költő, író típusképe) jobbját pedig a Magyarok Istene (az ég) felé emeli. A jobb kéz bizonytalan és teátrális mozdulata valójában leheletnyi és görcsös utalás a forradalomra (eskü?) – a kiegyezés után a költő nemigen jelenhetett volna meg mint harcos –; s e zavaros és óvatoskodó mintakép eltúlzott vonásait követték évtizedeken át a kijelölt művészek. Izsó másik terve (mint az anakronizmus-verseny vitathatatlan győztese) csak 2004-ben valósult meg.²³

¹⁸ Látszólag éveken át nem csinált semmit, csak amúgy naturalista módon kutatott: az *Emberi színjátékot* olvasgatta, felkereste Balzac szabóját, akivel elkészíttetett egy Balzacra szabott sárga öltönyt, és kastélyt bérelt az író szülőföldjén, hogy a balzaci típust kutathassa.

¹⁹ Most egy pillanatra képzeljük el az alkoholtól és a szifilisztől felduzzadt képű nagy költőnket, Ady Endrét, amint a Liszt Ferenc téri szobráról lehull a köpönyeg, s ott áll teljesen pőrén! (Melocco Miklós 1977-ben készült Ady-oltára – melyen a halott költőt többek közt a willendorfi Vénusz, egy meztelen férfialak, Latinovits, azaz egy egész panoptikum veszi körül – évtizedek óta várja a „feltámadást” a Petőfi Irodalmi Múzeumban.)

²⁰ A párizsi Szalonban bemutatott mű még így sem volt sikeres: a kiállítóteremben nap-hosszat egész csoportok tolongtak röhögve a „hóember” előtt, a kritikák a szobrot „lábbal összerugdosott trágyadombnak” nevezték, s a rikkancsok kis fehér, pingvinhez és farkára támaszkodó fókához hasonlító tárgyakat árultak mint Rodin kicsinyített *Balzac*-ját. A felháborodás akkora volt, hogy a szobrot csak jó negyven évvel később állították fel

²¹ Betegsége miatt Huszár Adolf készítette el a művet, aki néhány részletben megváltoztatta Izsó terveit.

²² HK 83.

²³ A szobrot a Gömöri Múzeumban található 1871-es minta alapján öntötték ki.

[Rimaszombat, 2004.]

A mellre tett kézzel álldogáló és égre meredő alak szentimentális pátosza még csak-csak emészthető, a dauerolt haj már kevésbé, az aránytalan törpeség alig, s az már végképp érthetetlen, hogy szegény költőnk miért akar egy kecses mozdulattal – akár Izsó táncoló parasztjai – leröppeni a talpazatról. A második kedvelt típus a pesti szobor integető mozdulatát ismétli meg. Furcsa reinkarnációja az a fertőszentmiklósi munka, amelyen Petőfi egyszerre emlékeztet egy barátságos munkásőrrre (esetleg komisszárra) és a Nagy Tanító Forradalmár archetípusára, vagy még inkább egy amatőr szavalóverseny résztvevőjére.

[Domonkos Béla, 1990.]

A harmadik csoportba a költő mint íródeák típus kerülhet.

[Pesterzsébet, Lelkes Márk, 2002.]

Egyik kezében óriási lúdtollal, másikban pergamennel – emellett szól például az is, hogy így egyik kéz sem integet vagy markolássza üresen a levegőt, hogy úgy mondjuk, mindkettő „ábrázolható” természetes pozíciójában is.

PETŐFI,
a harcoss – „hát ez micsoda gézengúz itt?”²⁴

Sokkoló élményt nyújt Székesfehérvár legújabb büszkesége.

[Székely János Jenő, 2005.]

A szétvetett és kissé kifordított lábakon álldogáló férfiú, háta mögött a hetvenes években készült lakóteleppel, dühödt tekintettel a buszpályaudvar felé fordul. Kezében éles kard, mellyel szemlátomást egyszerre védekezik a várost ellepő idegenek ellen, és készül elnyiszálni saját bal kezét. A bronzszobor egy olyan pillanatot jeleníthet meg, amikor a költőt épp felverték álmából – máskülönben miért viselne csupán csak egy fehér kőből készült inget (netán hálóinget) a testén? A kicsiny kerek porondra felpattanó alak (ilyeneken szoktak a cirkuszban a vadállatok mindenféle kunsztokat bemutatni) még gatyát sem visel, így jól megfigyelhető, hogy hiányzik férfiaságának bizonyítéka. Mivel a Lektorátus szobrászati bizottságának csak véleményezési joga van, ízlés vagy józan belátás sem állíthatja meg a további rettenetes köztéri munkák elszaporodását.

PETŐFI,
a pszeudó-szobor

Szerencsére a kép nem ennyire sötét, ha bőven nem is, de akadnak a köztérrel és a megemlékezés rítusával összekapcsolódó pozitív példák.²⁵ A pestlőrinci önkormányzat által a szabadságharc 150. évfordulójára kiírt köztéri szoborpályázatot Pauer Gyula nyerte el. A Kossuth téren felállított mű első pillantásra rendkívül egyszerűnek tűnik.

²⁴ HK 61.

²⁵ Jovánovics Görgy: 56-os emlékmű, Rákoskeresztúri temető, 301. parcella, 1996.
Bálványos Levente – Horváth Csaba: József Attila síremlék, Fiumei úti temető, 2005.
Pauer Gyula – Can Togay: Cipők a Duna-parton. Széchenyi rakpart, 2005.

[1999.]

A főút felől érkező egy majd három méter magas sztélén Petőfi egyetlen hiteles arcképét, az 1848-ban készült dagerrotípia másolatát pillanthatja meg. A képmáson olvasható felirat Petőfi március 15-éről írt verséből származik: „Magyar történelem múzsája / Vésőd soká nyugodott / Vedd föl azt, ’s örök tábládra / Vésd föl ezt a’ nagy napot!“. Vésd föl – olvasható, s valóban Pauer a szöveget/képmást belevészte/maratta a fekete gránittömbbe, a papírról/fényképről átemelte egy másik hordozóra, így létezett egy képszerű és minimálisan plasztikus, azaz síkszerű szobrot. A paueri pszeudó-elv – amely a látszat és valóság között lebegő „igazság” kimondására törekszik – az emlékmű esetében is megjelenik. A szobor ugyanis két oldalú: Petőfi mögött, a másik frontális nézetben az idős Kossuth Lajos „jelenik meg”. A gránitból félig-meddig kilépő, majd ember nagyságú figura szintén fotó alapján készült – a korabeli fényképen²⁶ a turini remete látható, kezében esernyővel, kirándulásból hazatérőben. A művön így nemcsak a szabadságharc „két arca” (az életét áldozó „közkatona” és az emigrációba kényszerült vezér) jelenik meg, hanem a kortárs szobrászművészet olyan fontos kérdései is, mint a tér-, a síkbeliség és a kép viszonya. A műnek van még egy harmadik, konceptuális szála: *Petőfi pora*. A limitált példányszámú, Pauer aláírásával „hitelesített” kis nejlonzacskókban az a gránitpor található, amely Petőfi arcának kifáragásakor keletkezett – ironikus-kedves utalással az ereklye-szuvenírek műfajára. A tasakokban a látszat (felirat) ellenére nem a Segesvárnál feltehetően elesett költő maradványai vannak – de ezek a pszeudó-émlékmorzsák közvetetten mégis arra utalnak, hogy „semmit, semmit”²⁷ nem tudunk a költő nyughelyéről.

A szobor közérthető, mégis bonyolultan rétegzett – mint Petőfi költészete. Lehet, hogy a Petőfi-kultusz kiváló kutatója, titkos szemináriumaink oktatója csak rám legyint – „hiába okoskodik így előttem”²⁸ –, de azért tisztelettel ajánlom ezt az írást egyik legfontosabb egyetemi tanáromnak.

²⁶ Giuseppe Ambrosetti, 1890.

²⁷ HK 23.

²⁸ HK 30.